

Idősebb Imre Sándor *Budapesti Szemlében* megjelent Neveléstanának előremutató gondolatai

SZÜTS-NOVÁK Rita

Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
szutsnovakrita@gmail.com

DOI: 10.18427/iri-2019-0061

„A szemlének, ha befejezem, küldök egy értekezést a nemzeti nevelésről¹, – ha közölhető lesz. ez népszerű dolgozat lesz, bár egyet és mást, talán komoly dolgot is foglal magában és korunkban megkérdőjelezőt” – hívta fel a figyelmet Gyulai Pálnak 1874 nyarán írt levelében idősebb Imre Sándor.²

A magyar neveléstörténetben jól ismertek ifj. Imre Sándor³ nemzetneveléssel kapcsolatos nézetei (Imre, 1904; Imre, 1910), és 1928-ban megjelent *Neveléstan*,⁴ de a jelen tanulmányunkban elemzett értekezés (Imre, 1875, pp. 40-117) és annak szerzője sem azonos a fent említettekkel.

Hipotézisünk szerint a Zeitgeist, szakmai és személyéből fakadó okok miatt idősebb Imre Sándor (1820-1900) sajátos és komplex módon közelített a nemzetnevelés témájához. A választott írások elemzésének apropóját az a felismerés adja, hogy az idézett levél szerzője irodalomtörténészként és nyelvészként formális keretek között soha nem foglalkozott neveléstudomány elmélettel, de egyetemi tanári munkája közben érték olyan hatások, amik a tárgyalt nevelésügyi értekezések megszületéséhez vezettek.

Mikrohistorizáló tanulmányunk a magyar reformpedagógia előzményeihez vezet, és célja a pedagógiai elméletnek felfedezni idősebb Imre Sándor gyakran *Felméri Lajossal* rokonítható nevelési irányvonalait, amit a *Gyulai Pál* által szerkesztett *Budapesti Szemlében* közölt, és részben továbbörökített unokájának, ifj. Imre Sándornak is.

¹ Imre Sándor kiemelése

² *Imre Sándor Gyulai Pálnak*, 1., Kolozsvár, 1874. augusztus 27. 2-3., OSZK, Kézirattár, Levelestár

³ Imre Sándor (1877–1945) magyar pedagógus, művelődéspolitikus. Magyarországon elsőként indítványozta 1926-ban a lélektannak, mint külön diszciplínának egyetemen való oktatását. Tervei 1929-ben váltak valóra a szegedi egyetemen.

⁴ Az első kiadás pontos bibliográfiai adatai a következők: Imre Sándor (1928). *Neveléstan: bevezetés az iskolai nevelés munkájába*. Budapest: Studium. A könyv több kiadást megélt, az alábbi előszavában Pukánszky Béla alapos írását is olvashatjuk Imre Sándor neveléstanáról: Imre Sándor (1995). *Neveléstan: bevezetés az iskolai nevelés munkájába*, [az "Imre Sándor neveléstan" c. tanulmányt írta Pukánszky Béla]. Budapest: OPKM.

Idősebb Imre Sándor pedagógiai munkásságának rövid áttekintése

Idősebb Imre Sándor⁵ iskolai tanulmányait Nagyváradon és Debrecenben végezte⁶, az utóbbi intézetben egy ideig Arany János osztálytársa volt, de itt ismerte meg Gyulai Pált is.⁷ 1860-tól a debreceni református kollégiumban klasszika-filológiát tanított, később az ottani akadémián magyar nyelv és irodalom tanár volt. Közismert, hogy a neveléstudomány egyetemi diszciplínaként országos szinten a pesti egyetem után, 1825-től már szerepelt a debreceni református kollégium tanszékén is (Pukánszky, 2003:338). Ebben az időszakban volt Tisza István tanára is. Ezt a periódust mutatja be részletesen a *Tisza István boldog évei* (Schmidt, 1923:27) című kötet.

Imre Sándor 1858-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd 1879-től rendes tagja, leveleiből és később bemutatott tanulmányából kiderül, hogy gyakran nem értett egyet a nyelvvelés terén akadémikus társaival, de nem volt híve az akadémiai széthúzásnak sem.⁸ 1878-tól tagja a Lukács Móric, majd Gyulai Pál vezette Kisfaludy Társaságnak,⁹ ahol 1897-től irodalmi tanulmányait is kiadták (Kenyeres, 2001). Nyelvészeti munkásságának súlypontja a nyelvújításra és a nyelvtörténetre esett, mint irodalomtörténész elsősorban a magyar népköltéssel foglalkozott.¹⁰ Már

⁵ Idősebb Imre Sándor (1820-1900) nyelvész, folklorista, irodalomtörténész.

⁶ „Nagy-Váradon oly hamar s oly sikerrel végezte be, hogy már tizennégy éves korában Debreczenbe mehetett subskribálni (azaz: a bölcsészeti tanfolyamra, melyre lépéskor az ifjak az iskola törvényeit aláírtak.)” -á-r- (Szász Károly- Sz-N. R megjegyz.) (1874). Imre Sándor. *Vasárnapi Ujság*, 1874. 6. sz. 1. A cikk Imre Sándor 30 éves pedagógusi jubileumára készült.

⁷ Tanulmányunk ezen részéhez az alábbi, átfogó írásokat is felhasználtuk: Gulyás István (1901). *Imre Sándor emlékezete*. Debrecen: Városi Ny., Sipka Sándor (1963). Adalékok Imre Sándor nyelvtudományi munkásságához. In *Nyelvészeti dolgozatok*; 38. (pp. 45-53). Szeged: Szegedi Ny. Sipka Sándor (2002). *Szaktudós és pedagógus: Imre Sándor (1820-1900) nevelői munkássága*. Debrecen: D. Dr. Harsányi A. Alapítvány, Debreceni Ref. Koll. Ny.

⁸ „Ily [nyelvi] harcainkat csak arra használnák fel a sience nemzetietlen emberei, hogy nyelvünket a tudományok tárgyalására alkalmatlannak ítélik, a purismus elvét eldobják s a Sprachmengerei és macaroni-nyelv (mindkettő említett szakkifejezés a nyelvkeveredés típusait jelöli - Sz-N. Rita) vagy stil korát idézik vissza.” In *Imre Sándor Gyulai Pálnak 2.*, Kolozsvár, 1875. szeptember 25., 2., OSZK, Kézirattár.

⁹ A Kisfaludy Társaság (Kisfaludy-Társaság) Kisfaludy Károly körül csoportosult írók által 1836-ban Pesten alapított társaság, amely először azt a célt tűzte ki, hogy a költő egész életműve kiadásra kerüljön. A társaság egészen a századfordulóig, Nyugat körül csoportosuló modern magyar irodalmi irányzat szerepének térnyeréséig a közízlést meghatározó, legfontosabb magyarországi irodalmi csoportosulás volt. A társaságot 1952-ben feloszlatták, működése megszűnt.

¹⁰ Főbb munkái: *Magyar mondattan* (1861); *A magyar irodalom és nyelv rövid története* (1865); *Rövid magyar nyelvtan* (1874); *A középkori magyar irodalom stíljáról* (1890); *A magyar nyelv és nyelvtudomány rövid története I.* (1891); *A magyar nyelvújítás története* (1896); *A népköltészetéről és népdalról* (1900).

az 1850-es években jelentek meg rövidebb írásai, recenziói az oktatással kapcsolatban¹¹, de mélyebben a 70-es évektől foglalkoztatta a téma.

1872-től kinevezték az ország második egyetemén, Kolozsvárott a Ferenc József Tudományegyetem¹² magyar tanszékének első magyar nyelv és irodalom professzorává. Mindez ugyanabban az évben történt, amikor Felméri Lajos¹³ az egyetem neveléstudományi tanszékének pedagógiatanára lett. A kolozsvári pedagógiai műhely merőben más irányt képviselt, mint az erősen teológiai orientációjú pesti.¹⁴ Elhatárolódott a gyakran ok nélkül támadott Herbart-i pedagógiai iskola törekvéseitől, és inkább a klasszikus német és angolszász vonalat követte, így az erkölcsi nevelést felváltotta a polgári nevelés, megteremtve a reformpedagógia eszmei gyökereit (Pukánszky, 2003:344).

Megállapítható, hogy bár idősebb Imre Sándor nem volt tagja egy pedagógiai tudományos egyetemi műhelynek sem, de erősen befolyásolta érdeklődését a 19. század második felének egyre aktívabb egyetemi értelmiségi légköre, és foglalkoztatták a dualizmussal megjelenő magyar neveléstudományi előrelépések.¹⁵

¹¹ Például *A határozatlan ígéről és igenevekről* címmel írt, és a *Tudósítvány a hódmezővásárhelyi helv. hitv. nyilv. algymnasiumról* 1856-os értesítőjében megjelent tanulmánya pedagógiai aspektusból közelített a nyelvészeti témához, és hatására a *Magyar Nyelvészet* című folyóirat szerkesztője, Hunfalvy Pál felfigyelt Imre tehetségére, és rendszeres írásra biztatta. Ugyanebből az évből származik Imre négy részből származó cikksorozata, a *Gynasium-e vagy reáltanoda* (In Pesti napló, 1865. szeptember 28., 30., október 3., 4.), ahol végső következtetésként minkét iskolatípus fennmaradása mellett érvel.

¹² Az első világháborút követően, a román hatalomátvétel után az egyetemet 1921-ben Szegedre telepítették.

¹³ Felméri Lajos (1840–1894), pedagógus, egyetemi tanár. Tanulmányait Sárospatakon, Budapesten végezte, majd tanulmányutat tett Angliába és Németországba. 1868-tól Sárospatakon a filozófia, 1872-től a kolozsvári egyetemen a neveléstudomány tanára. 1882-től 1887-ig az Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság elnöke. Tevékenyen részt vett az erdélyi kulturális szervezetek munkájában. Számos értekezése és cikke, jelent meg különböző lapokban. Főbb művei: *Úti levelek Skóciából* (1870); *Az iskolázás jelene Angolországban* (I–II, 1881, e munkájáért megkapta az MTA nagyjuttalmát); *Nőnevelésünk bajai* (1883); *Az erdélyi Magyar Közművelődésügyi Egyesület alakuló gyűlésén mondott beszéd* (1885); *A neveléstudomány kézikönyve* (1890) (Kenyeres, 2001). Őt követte a tanszék élén Schneller István, majd ifj. Imre Sándor.

¹⁴ A pesti műhely több jeles pedagógusa közül megemlítené *Kármán Mór*, *Finánczy Ernő* és *Prohászka Lajos* is.

¹⁵ A reformpedagógia későbbi kolozsvári fogadtatásáról Nóbik Attila írt átfogó tanulmányt (Nóbik, 2000, pp. 181-189). A szerző, Herbert Spencer gondolatainak korai magyar recepcióját hivatott bemutatni az erdélyi műhely századvégi szellemében. Az angol filozófus példaképe volt Felmérinek is, írásaiban szívesen idézte könyveit. Imre későbbiekben tárgyalt, nevelésről írt fő tanulmányának idején, 1875-ben magyarul először jelent meg Spencer műve, ami fokozottan foglalkoztatta a kortárs nevelésügyet, és vélhetően Imre Sándorhoz is eljutott, legkésőbb a *Család és Iskola* című lapban megjelent Szabó Endre recenzió, az Egy új csillag révén (Nóbik, 2000, p. 182).

A Budapesti Szemle története

A kiegyezés kedvezett a tudományos életnek, és számos konkrét pozitív következménye volt, ami kihatással volt a pedagógia fejlődésének és új irányvonalak kialakulásának.

A pedagógiai terület legnagyobb szakfolyóirata a *Magyar paedagógia*¹⁶ Csengeri János szerkesztésében csak 1892-ben jelent meg (bővebben Szabolcs, 2000), de más kimondott szaklapok¹⁷ és egyéb széles spektrumú folyóiratok, így a kultúra széles területeit felölelő folyóirat, a *Budapesti Szemle* már évtizedekkel korábban is közölt neveléstudományi írásokat. A Budapesti Szemle több mint száz éven keresztül, 1840 és 1944 között működő¹⁸, kisebb megszakításokkal évente három alkalommal, kötet formában megjelenő, a kultúra széles területeit felölelő folyóirat volt.¹⁹

Idősebb Imre Sándor neve először 1859-ben bukkant fel a Budapesti Szemlében,²⁰ amikor a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és széptudományi osztálya két új tagja székfoglalójáról tudósított: „nyelvtudományi osztály két új levelező tagja köszönte bé; egy derék katolikus egyházi férfiú s egy jeles református tanár: Fábíán István és Imre Sándor. Mindkettő nem kis nyeresége az osztálynak, melynek kebelében széket foglaltak.” A lap beszámolója hosszasan méltatta Imrét, érdemei között a szerző protestáns egyházirói szerepét és teológiai irányokra fogékony oldalát említi: „IMRE SÁNDOR, ki Fábíán István után széket foglalt akadémiánkban, kétségtelenül egyike a legnagyobb tehetségeknek, a kik irodalmunk terén az újabb időkben fölléptek.”²¹

Imre neve akadémiai szerepvállalását követően is gyakran feltűnik a Szemle hasábjain, de miután 1873-tól Gyulai Pál szerkesztésében²² a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt indult újra a folyóirat, Imre

¹⁶ *Magyar paedagógia: a „Magyar Paedagógiai Társaság” folyóirata*, fel. szerk. Csengeri János, Budapest, Franklin Társulat K., 1892-.

¹⁷ A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája szerint Kolozsváron például hat nevelésügyi folyóirat jelent meg a dualizmus alatt: *Család és Iskola, Erdélyi Népművelésügyi Értesítő, Erdélyi Protestáns Közlöny, Intézeti Értesítő, Keresztény Magvető és a Magyar Pestalozzi* (Gazda, 1987).

¹⁸ Nem előzménye az újságnak a korábbi azonos nevű lap: *Budapesti szemle*, fel. szerk. Székely Sándor. Budapest, Székely Sándor kiadása, 1935.

¹⁹ Heckenast Gusztáv (1811–1878) nyomdász, könyvkereskedő, könyvkiadó először 1840-ben jelentette meg a lapot, de az elenyésző érdeklődésre való tekintettel ez év után tizenhét év szünet következett. 1857-ben Csengery Antal (1822–1880) publicista szervezőmunkájának és Sina Simon (1810–1876) bankár anyagi áldozatvállalásának köszönhetően indult el ismét a folyóirat. 1864-ig Csengery egyedül állt a lap élén, majd egy kiadási szünetet követően 1865-től 1867-ig Lónyay Menyhért is részt vett a szerkesztői munkában, a kiegyezéstől 1869-ig azonban ismét csak Csengery vezette a lapot.

²⁰ 1859. 6. kötet, 18-20. szám, 356-360.

²¹ Betűhív közlés.

²² A lapot Gyulai Pál haláláig szerkesztette, őt Voinovich Géza követte, aki a folyóirat 1944-es megszűnéséig volt főszerkesztő. Összesen 305 kötet jelent meg a folyóirat fennállásának idején. Szerkesztősége 1905-ig a Magyar Tudományos Akadémia székházában, majd néhány évig a Főherceg Sándor utca (ma: Bródy Sándor utca) 13. szám alatt működött. Az első világháború időszakától megszűnéséig a Franklin Irodalmi és Nyomdai Rt. címén, az Egyetem utca 4. (mai nevén: Károlyi utca) szám alatt volt.

Sándor régi barátja kérésére négy évtizeden át számos fontos tanulmányt²³ jelentetett meg az újságban, amelyek többségében irodalmi és nyelvészeti tematikájúak voltak.

Imre Sándor 1873-1895 között a Budapesti Szemlében megjelent, nemzetneveléssel kapcsolatos tanulmányainak Felméri Lajos és ifj. Imre Sándor nézeteivel rokonítható, előremutató gondolatai

A *nemzetiség és nevelés* (1875) tanulmányában ars poétikáját megfogalmazó szavai egybecsengenek unokája, ifj. Imre Sándor csaknem harminc évvel későbbi soraival, aki szintén úgy vélte, hogy a nevelés feladata a nemzeti célok szolgálatára alkalmassá tétel (Imre, 1904, 6): „Az a cél, hogy saját fajunkat óvjam, és hitében, munkásságában, nemes versenyében élesszem, egyfelől kivált nevelési mulasztásának nyílt elmondása, más részről öntudatának erősítése s ébresztése által.” Idősebb Imre Sándor kortársaihoz hasonlóan, a szabadságharc leverése után próbált a nemzeti hagyományba kapaszkodni, ami nála erkölcsi felelősségvállalással párosulva a tradíció továbbadását jelentette. Ifj. Imre Sándorral ellentétben munkásságát később sem jellemezte negatív politikai konnotáció.

Idősebb Imre Sándor saját nemzeti eszménye megtestesítésének eszközei gyakorlati pedagógiája mellett, írásai voltak. Kétségbeesettségének adott hangot, amikor az enyhülés éveiben is találkozott a politika közéletet befolyásoló nehézségeivel: „*Nemzetiség, nemzeti vagy éppen nemzetiségi érdekek, törekvések: kellemetlen szókká kezdenek lenni annak, ki a társadalom békéjét kedveli*” (Imre, 1875:40). Jól látszik, hogy ifj. Imre Sándor későbbi neveléstanában a Zeitgeist változásával már a nemzetnevelés fogalmának narratívája is paradigma váltáson ment keresztül: „*Reménységre alapot ad, hogy a nemzeti nevelésjelszóvá vált minden körben, mely a nevelés nagy ügye iránt érdeklődik*” (Imre, 1904:5).

Idősebb Imre Sándor neveléssel kapcsolatos tanulmányaiban már az 1870-es évek elejétől megjelentek kolozsvári munkatársa, Felméri Lajos pedagógiájának legfontosabb elemei, amit Felméri kezdetben előadásában, majd cikkekben és tanulmányokban közölt, végül pedig több kiadást megélt művében, *A neveléstudomány kézikönyve* (1890) című írásában saját nemzetnevelés fogalmával együtt részletesen is kifejtett: „*A nemzeti nevelés célja és eszközei és az általános nevelés célja és eszközei egymással nem ellenkeznek, sőt egymást kiegészítik.*”

Imre már fentebb említett nyelvtörténeti és irodalomtörténeti dolgozatai is gyakran tartalmaztak nemzetnevelő gondolatot, például *A magyar nyelvújítás és tévedései* című írása (Imre, 1873:46-89), aminek témája „a magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata, tekintettel az újítás helyes módjaira” volt, illetve a szerző kidomborította

²³ Imre és mások a Budapesti Szemlében megjelent írásainak feltárását Galambos Ferenc végezte el az 50-es évek közepén (Galambos, 1955).

nyelvünk elnémetesedésének kérdését.²⁴ Nyelvészeti munkáiban a megoldást nemzetünk fennmaradására az anyanyelv szeretetében és pontos megőrzésében látta, ez a gondolat jelent meg két évvel később egy már említett levelében²⁵ is. Felméri Lajos szintén hirdette az „*anyanyelv tisztaságát és méltóságát*», a *nemzeti irodalom és költészet szépségeit, mint a nemzeti hagyományok nevelő szerepét*” (Pukánszky, 2003:344).

A nyelv nemzeti értéket hordozó jelentőségének kiemelése mellett a műveltség szerepének hangsúlyozásában is párhuzam vonható a két kolozsvári tanár gondolkodásában. De míg Felméri a műveltség fogalmát megkülönböztette a tanultságtól, tanulmányunk központi témájának választott *Nemzetiség és nevelés* című Imre Sándor írásban a két fogalom sokkal inkább egybevág. Nála az ellenpólust a nemzeti műveltséggel szemben az idegen népek *másolása, utánzása* alkotta: „*Félművelt, vagy a fejlődés útján erőtelen fővel haladó nép legkönnyebben elfajul s átalakul. [...] Ez a [...] jellemtelen utánzás és elkorcsosulás kora*” (Imre, 1875:44). Véleménye szerint a nemzetek szellemisége képzelt előnyök miatt a másolás hatására pusztulásnak indul. A modernizáció ezen évtizedeiben gyakran találkozunk ezzel a gondolattal, többek között az éppen hivatalon lévő Trefort Ágoston²⁶ miniszter szerint is „erkölcseinkben és szokásainkban kell átalakulnunk” és nem elég szolgálisan másolni a máshol működő modellt (Vörös, 2013:96).

„A nemzet fogalma a családdal esik össze” - fogalmazott Imre Sándor, ahogy Felméri Lajos is külön fejezetet szentelt könyvében a családnak, a gyermeket először nevelő közegnek. Utóbbi egyébként egy demokratikus családról beszél, ahol bizalom van a tagok között és a gyermek szerepe²⁷ átalakul és jogairól szóló diszkurzus is elkezdődik.²⁸

Imre szerint „az alap, nemzetre nézve jónak, rossznak az alapja amott, a családokban van”, három évtizeddel később ezt a szálát fogja tovább vinni és szűkíteni ifj. Imre Sándor, amikor a családi nevelés kamaszkorban bekövetkező gyengülő hatására hívja fel a figyelmet. A liberális nevelés nála sokkal inkább megjelenik, mint nagyapjánál, aki egyelőre ismerkedett, de nyitottan állt a Felméri által bemutatott, új nevelési elvekhez.

Erről tanúskodik *Iskolák Angolországban* (1882) című cikke, ahol már az elkötelezett elméleti pedagógus szólalt fel. Írásában nyolc évvel a reformpedagógia első iskolamodelljének a Cecil Reddie *New Schooljának*²⁹ megalapítása előtt helyenként már reform pedagógia jegyei is megfigyelhetők. Művében Felméri Lajos *Az iskolázás jelene*

²⁴ Az Akadémia dicsérettel tüntette ki az írást a 1871–72. Marczibányi-pályázaton.

²⁵ *Imre Sándor Gyulai Pálnak 2.*, Kolozsvár, 1875. szeptember 25., 2., OSZK, Kézirattár.

²⁶ Trefort Ágoston (1817–1888.) magyar művelődéspolitikus, közoktatási és vallásügyi miniszter, az MTA tagja, később igazgatója, majd pedig 1885-től 1888-ig elnöke is volt.

²⁷ Lásd bővebben Pukánszky, 2001, pp. 423-432.

²⁸ Ellentétben a nők jogaival, hiszen nekik Felméri család-modelljében kizárólag család összetartó szerep jutott egy látszólag egyenrangú közösségben.

²⁹ Cecil Reddie (1858–1932) angol középiskolai tanár, 1889-ben alapította meg „New School” (Új Iskola) néven a herbarti iskolák tradícióival elutasító intézetét. Később ennek mintájára, sorra nyíltak elit középiskolák, legelőször Németországban és Franciaországban.

Angolországban. A vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett jelentésére (1881) reflektált. Imre recenziójában nevelésügyi állásfoglalást fogalmazott meg, mintegy számon kérve a magyar oktatásügy, mindenkit foglalkoztató problémáit. Szerinte a fejlődésben visszaesés mutatkozott, nem elégedett sem a német, sem a francia oktatási mintákkal. Véleménye szerint a korábbi nézeteihez hasonlóan a megoldás az eredeti *magyaros, népünk véréhez való, szellemünknek megfelelő* felé fordulás lenne, ahogy annak idején a nagy elődök nemzeti nevelésével történt. Felhívta a figyelmet az angol iskolarendszerre, amivel érdemes párhuzamokat keresnünk a miénkkel, és a Felméri által levont és a könyvében leírt tanulságokat követni.

Felmérellel együtt iránymutatónak ítélte a törekvést, miszerint cél, hogy az iskolák veszítsenek hagyományos, kizárólagos vallásorientációjukból, de a *keresztény jellem* megőrzése érdekében fontosnak tartotta az iskolai bibliaolvasást. *Innovatív és szociális* hozzáállásával a polgári iskolák, munkások számára kollégiumok, felnőttoktatás, valamint szeretetházak működtetését sürgette.

Kiemelte az Angliában már kiforrottan működő rendszer, a tanítók formális továbbképzésének jelentőségét: „Érdekes az is, hogy a kitűnőbb néptanító-növendékek egyetemekenél tesznek vizsgálatot a végett, hogy népiskolai vagy polgári iskolai igazgatók lehessenek.”

Felvetése időszerű volt, hiszen Eötvös 1868-as népoktatási törvénye eddigre bőven megteremtette a tanítók tovább lépéséhez szükséges alapjait.³⁰

„Kazinczy Ferencz életében van egy kis korszak, öt évre sem terjedő, jóval rövidebb mint fogságának tartama, mely magának igen kedves emlékezetű volt, a közönségnek kevésbé ismeretes, élete többi szakaszaitól, sőt élete egész folyamatától eltérő, valódi epizód: iskolai hivatalviselésének kora. Gyakorlati foglalkozás, elvei alkalmazásának, emberszerető bölcsellete alkalmazásának, tetteiben kimutatásának kora.” – kezdte Imre Sándor a Szemlében megjelent két részből álló utolsó, vonatkozó a *Kazinczy Ferencz iskolai inspektorsága* (Imre Sándor, 1895a, 1895b) című írását.

Kései munkájában a szerző a fiatal Kazinczy Ferenc személyét választotta pedagógus kutatása tárgyául, mert felkeltette érdeklődését a nyelvújító költő 27-32 éves kora között folytatott iskola felügyelői tevékenysége, amiről bővebben Kazinczy *Pályám emlékezete* (1879) című memoárjában számolt be. Életének ezen szakaszában a költő mozgalmas pedagógusi feladatokat látott el; „a néptanítókkal, iskolai előjárókkal, látogatókkal, az iskolák ügyében megyei férfiakkal, egyházi és világi emberekkel naponként érintkezve, leginkább volt alkalma a fölvilágosodást, bölcselést és jó ízlést

³⁰ A törvény néhány lényeges tanítókkal kapcsolatos új fejleménye: A városi elemi iskola minden osztálya számára már külön tanítót ír elő a törvény, míg a falvakban csupán egy tanító foglalkozott a hat osztály tanulóival. Az ország területén 20 tanítóképzőt kell felállítani. A három évfolyamos képzőket gyakorlóiskolával kapcsolták össze azért, hogy „a növendék-tanítók gyakorlatilag képezthessenek.” Lányok számára „tanítónő képező intézetek” létesítéséről rendelkezett. Itt a képzés ingyenes volt, s időtartama szintén három esztendő (Pukánszky & Nóbik, 2015).

hirdetni s ezek felől vitatkozni.” Imre értekezésében hiteles tanári mintaként tünteti fel Kazinczyt, aki nyelvújító és irodalomszervezői tevékenységével a reformkor előtti évtizedekben a nemzeti felemelkedés és önállósulás ügyét szolgálta, ezáltal értelmiségiként alkalmas volt a nemzet történelmi és újabb művelődési érdekei s szellemi szükségletei közvetítésére, tehát a nemzet nevelésére. Imre munkásságának e pontján ismét analógia húzható ifj. Imre Sándor neveléstanával, ahol a központi szerep szintén egy példaképnek, Széchenyi Istvánnak jutott. Figyelemreméltó körülmény az is, hogy 1874-ben idősebb Imre Sándor és három évtizeddel később azonos nevű unokája is Gyulai Pálnak írt levélben számolt be első jelentős neveléstudományi művéről.

Összegzés

Idősebb Imre Sándor nemzetneveléssel kapcsolatos elméleti pedagógiájának főbb irányvonalai röviden a következőképpen foglalhatók össze. Hitt abban, hogy a nyelv művelése nemzetünk művelésével azonos, ezért nyelvi keveredést nem engedhetünk meg nyelvünkben, mert így a nemzet is elveszti identitását. A századfordulóhoz közeledve egyre inkább érezhető munkáin Felméri Lajos hatása, írásaiban például ő is hangsúlyozta, hogy nyitottnak kell lennünk a bevált angol nevelési hullámra, de azokat a pontokat kell beépítenünk oktatási rendszerünkbe, amik összehangolhatók hazánk társadalmi viszonyaival. Véleménye szerint nemcsak a nevelés elmélettel hivatásszerűen foglalkozók, hanem minden gyakorló tanár felelőssége az oktatás megreformálása. Munkáiban visszanyúlt a nemzeti felelősségérzetű protestáns nevelésügy hagyományaihoz, de innovatív irányt mutatott a jövő pedagógusainak, többek között; Imre Sándor leendő művelődéspolitikusnak.

Irodalomjegyzék

- á-r- (Szász Károly–Sz-N. R.) (1874). Imre Sándor. *Vasárnapi Ujság*, 6 (1).
Felméri Lajos (1881). *Az iskolázás jelene Angolországban: jelentés*. Budapest: Egyet. Ny.
Felméri Lajos (1890). *A neveléstudomány kézikönyve*. Budapest: Eggenberger.
Fónagy Zoltán, & Pótó János (2016). *A Magyar Tudományos Akadémia története*. Letöltés <https://mta.hu/hatteranyagok/a-magyar-tudomanyos-akademia-tortenete-105670> [2018.12.19].
Galambos Ferenc (1955). *A Budapesti szemle írói és írásai: 1840., 1857-1864., 1865-1869., 1873-1944.* (p. 111). Budapest, gépirat. Letöltés http://mek.oszk.hu/12700/12776/pdf/12776_1.pdf [2018.12.19].
Gazda István (1987). *A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája, 1841-1958*. Budapest: OPKM.
Gulyás István (1901). *Imre Sándor emlékezete*. Debrecen: Városi Ny.
Imre Sándor (1873). A magyar nyelvújítás és tévedései. *Budapesti Szemle*, 1 (1), 46-89.

- Imre Sándor (1875). Nemzetiség és nevelés. *Budapesti Szemle*, 3. évf., 9. kötet, 17. sz., 40-117.
- Imre Sándor (1882). Iskolák Angolországban. *Budapesti Szemle*, 32. kötet, 72. sz. 378-396.
- Imre Sándor (1895a). Kazinczy Ferencz iskolai inspektorsága (I). *Budapesti Szemle*, 83. kötet, 224. sz., 161-194.
- Imre Sándor (1895b). Kazinczy Ferencz iskolai inspektorsága (II). *Budapesti Szemle*, 83. kötet, 225. sz., 364-395.
- Imre Sándor (1904). *Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről*. Budapest: Politzer.
- Imre Sándor (1910). *Széchenyi és a nemzetnevelés*. Kolozsvár: Gombos Ny.
- Kazinczy Ferenc (1879). *Pályám emlékezete*. Budapest: Aigner.
- Kenyeres Ágnes (szerk.) (2001). *Magyar életrajzi lexikon, 1000-1990*. Budapest: Arcanum.
- Mészáros István, Németh András, & Pukánszky Béla (szerk.) (2003). *Neveléstörténet: bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Budapest: Osiris.
- Nóbik Attila (2000). A reformpedagógia fogadtatása a XIX. századi Magyarországon. In Dombi Alice, & Oláh János Gyula (szerk.), *Pedagógiai célkitűzések a XIX. század magyar pedagógiájában*. Gyula: APC-Stúdió.
- Pukánszky Béla (2001). Felméri Lajos ismeretlen arca – a gyermekkép újszerű vonásai az első kolozsvári pedagógiaprofesszor írásaiban. In Csapó Benő, & Vidákovich Tibor (szerk.), *Neveléstudomány az ezredfordulón* (pp. 423-432). Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Pukánszky Béla, & Nóbik Attila (2015). A népoktatási törvény. In *A magyar iskoláztatás története a 19-20. században*. Szeged: SZTE. Letöltés http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/Magyar_isk_tortenete/index.html [2018.12.19].
- Schmidt Henrik (1923). *Tisza István boldog éveit: emlékek és feljegyzések*. Budapest: Studium.
- Sipka Sándor (1963). Adalékok Imre Sándor nyelvtudományi munkásságához. In *Nyelvészeti dolgozatok* (pp. 45-53). Szeged: Szegedi Ny.
- Sipka Sándor (2002). *Szaktudós és pedagógus: Imre Sándor (1820-1900) nevelői munkássága*. Debrecen: D. Dr. Harsányi A. Alapítvány, Debreceni Ref. Koll. Ny.
- Szabolcs Éva (2000). Neveléstudomány és a Magyar Paedagogia című folyóirat 1892–1918. In Németh András, & Heinz-Elmar Tenorth (szerk.), *Neveléstudomány-történeti tanulmányok* (pp. 229-257). Budapest: Osiris.
- Vörös Katalin (2013). A szakoktatás-politika és modernizáció a 19. század végi Magyarországon. In Baska Gabriella, Hegedűs Judit, & Nóbik Attila szerk.), *A neveléstörténet változó arcai: a múlt értékei, a jelen kihívásai és a jövő*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.